

تکمله و استدراکاتی بر فهرست دستنویس‌های فارسی کتابخانه ایاصوفیا

علی صفری آق‌قلعه*

تهران، کتابخانه موزه و مرکز اسناد مجلس شورای اسلامی،
۱۳۹۰ ش.

آقای حسینی کار خود را در چند سفر با فرصت زمانی کوتاه به انجام رسانده و همه این‌ها به هزینه شخصی ایشان بوده است؛ از همین روی، کار ایشان شایان ستایش بسیار است. با این حال، مانند هر فهرست دیگر در آن کاستی‌هایی دیده می‌شود. بنابراین در نوشته کنونی برخی کاستی‌های آن را از روی فهرستی که تهیه کرده بودیم، یادآور خواهیم شد و ضمناً برخی از نسخه‌های فارسی ایاصوفیا را که از دید ایشان پنهان مانده معرفی خواهیم کرد تا این یادداشت‌ها تکمله‌ای بر کار ایشان باشد. نوشته کنونی به هیچ روی نشانگر کم‌ارزش بودن کار ایشان نخواهد بود؛ چنان که در فهرست ایشان نیز مواردی هست که از چشم نویسنده این سطور به دور مانده بود.

در دنباله، نخست به یادکرد کاستی‌ها یا نادرستی‌های فهرست خواهیم پرداخت و سپس در بخشی جداگانه به شناسایی نسخه‌هایی خواهیم پرداخت که از دید ایشان به دور مانده است. همه یادداشت‌ها و شناسایی نسخه‌ها با توجه به

در مردادماه ۱۳۹۰ ش با پشتیبانی و حمایت مرکز پژوهشی میراث مکتوب سفری برای شناسایی نسخه‌های خطی کتابخانه‌های استانبول داشتیم. از آنجا که عمده کتابخانه‌های آن شهر به کتابخانه سلیمانیه منتقل شده است، بررسی‌های ما به مجموعه‌های همان کتابخانه و زیرمجموعه‌هایش منحصر شد. چون شناسایی دستنویس‌های فارسی برای ایرانیان اهمیت بیشتری دارد، بررسی‌های نویسنده این سطرها روی این دستنویس‌ها متمرکز شد و تصمیم بر آن شد تا به جای پراکنده‌کاری، نسخه‌های فارسی یک کتابخانه فهرست شود. در فرصت دوهفته‌ای که باقی بود، فهرستی از نسخه‌های فارسی کتابخانه ایاصوفیا تا شماره ۲۰۰۰ و اندکی از نسخه‌های پس از آن فراهم آمد. خرسند بودم از اینکه چنین فهرستی فراهم آمد، اما پس از بازگشت خبردار شدم که همه نسخه‌های فارسی آن کتابخانه توسط آقای سید محمدتقی حسینی فهرست نویسی شده که اندکی بعد هم با مشخصات زیر به چاپ رسید:

فهرست دستنویس‌های فارسی کتابخانه ایاصوفیا (استانبول)،

* نسخه‌شناس و پژوهشگر متون ادبی، مؤسسه پژوهشی میراث مکتوب.

شماره نسخه‌ها در کتابخانه ایاصوفیا است.

بخش نخست: یادداشت‌هایی بر مندرجات فهرست

۳۴. رموزالمقرئین و کنوز الطالبین. در فهرست ایاصوفیا (ص ۱۸) نام اثر به صورت «شرح قصیده شاطیبه» ثبت شده در حالی که در دیباجه کتاب به نام اصلی آن «رموزالمقرئین و کنوز الطالبین» تصریح شده است. این اثر ترجمه منظوم شاطیبه از سراننده‌ای ناشناس است که در آغاز، سند روایت کتاب را به مؤلف رسانده است. مترجم می‌نویسد که قرائت‌ها را نزد کریم‌الدین بن احمد خوانده و او نزد سراج‌الدین قرمی و او نزد شیخ ابواسحق ابراهیم خبر جعبری و او بر منتجب تکریتی و او بر علی بن محمد سخاوی و او بر ابوالقاسم محمد شاطیبه خوانده است.

۵۷. کشف الامانی فی سبع المثانی. از محمدبن عبدالله بن محمود. در فهرست ایاصوفیا (ص ۱۸) نام اثر به صورت «حرز الامانی فی قواعد القراء السبعة» درج شده در حالی که در دیباجه کتاب به نام اصلی آن «کشف الامانی فی سبع المثانی» تصریح شده است. مؤلف این اثر گویا همان است که سه اثر دیگر با نام الکفایه (در نحو) و شرح قصیده برده و طیب‌الحیب (منتخب شرح جندی بر قصیده برده) از وی در فهرستواره دستنویسهای ایران (دنا ج ۱۱، ص ۱۰۶۰) شناسانده شده است. وی طیب‌الحیب را در ۸۱۸ ق نگاهشته است (نک: فهرست کتب خطی کتابخانه آیت‌الله جلیلی، ص ۲۵۶). اثری با همین عنوان کشف الامانی فی سبع المثانی از محمودبن یوسف بن ابی بکر طوسی موجود است که به زبان عربی بوده و با متن ما یکی نیست (نک: دنا ج ۸، ص ۶۱۸).

۸۵. ترجمان القرآن. در فهرست ایاصوفیا (ص ۲۳) از منقاری زاده یحیی افندی (۹۹۹-۱۰۵۳ ق) دانسته شده که قطعی نیست. این اثر همان است که به میر سید شریف جرجانی نیز منسوب شده و به نام همو توسط دکتر محمد دبیرسیاقی به چاپ رسیده است.

۴۶۸. مجموعه. در فهرست ایاصوفیا (ص ۳۳) با نام «ترجمه اربعین حدیث» جامی شناسانده شده در حالی که مطلوب کل طالب وطوایط نیز در آن کتابت شده است. مشخصات نسخه‌شناسی نیز نادرست است که بدین گونه تصحیح

می‌شود: «ثلث و نسخ بی‌کاه، بی‌تا [حدود سده دهم]، ثلث زرین تکحیل شده در احادیث و نسخ کتابتی مشکول در ترجمه‌ها [در نخستین اثر] و رقاغ درشت در متن و نستعلیق در ترجمه [در دومین اثر]، در ۳۰ گ، ۷ س با مسطربندی هنری راسته، دارای یک سرلوح کتیبه‌ای در آغاز نخستین اثر.

۴۶۹. مجموعه. رونویسی از اسماء رسول الله (ص ۹۸ پ) به زبان عربی از ابوالحسین احمدبن فارس بن زکریا نیز در مجموعه موجود است که بدان اشاره نشده است.

۱۱۸۱. مناسک حج. از عبدالرحمن جامی است. نام کاتب نسخه در فهرست ایاصوفیا (ص ۴۳) به صورت «عبدالله حمزه بن احمد الجامی» ضبط شده است. انجامه نیز ناقص نقل شده چنان که این نکته مهم مغفول مانده که کاتب نسخه همان مؤلف و آن هم شخصی چون عبدالرحمن جامی است:

وقع الفراغ من تألیف هذه الاوراق و جمعها ضحوة يوم الخميس الثاني و العشرين من شعبان المنتظم فی شهرور سنة سبع و سبعین و ثمانیة بمدينة السلام بغداد وقت التوجه الی بیت الحرام و انا الفقیر عبدالرحمن بن احمد الجامی وفقه الله سبحانه لما یحبّه و یرضاه.

لذا این نسخه که گویا به خط جامی و تألیف هموست به خط کاتبی دیگر شناسانده شده است.

۱۶۲۵. منظومه فقهی در مبحث میراث. از احمدبن زکریان یحیی الحسینی. در فهرست ایاصوفیا (ص ۴۷) با نام «منظومه در فرائض» ثبت شده در حالی که منظومه در مبحث میراث است.^۱ نویسنده اثر در فهرست ایاصوفیا شناخته نشده، اما از انجامه نسخه دانسته می‌شود که کاتب نسخه یعنی «احمدبن زکریان یحیی الحسینی» ناظم منظومه است. مؤلف، شعری در یک صفحه در پایان اثر آورده که نشان می‌دهد تخلص وی «هاشمی» بوده است. آغاز و انجام شعر: «من که دارم صد هزاران درد و مرهم نیستم | حال خود تا کی نگویم آخر ابکم نیستم ... لطف عامش موجب گستاخی آمد هاشمی | ورنه حد این همه افسانه دانم نیستم.»

۱۶۵۳. گزیده دیوان شمس. گزیده‌ای از دیوان شمس جلال‌الدین بلخی و همگی به نظم است، اما در فهرست ایاصوفیا (ص ۴۹) به نام بهاء‌الدین ولد محمدبن حسین بلخی البکری شناسانده است.

۱. این اثر جز متن مندرج در نسخه ۱۶۲۳ همین کتابخانه است.

۱۶۵۷. ترجمه مفتاح الغیب. متن از صدرالدین قونوی و ترجمه از والی الله المتکی [!] به فرمان سلطان محمدبن مرادخان است که در دیباجه مترجم بدین موارد اشارت شده است. در فهرست ایاصوفیا (ص ۵۰) به نام «اصطلاحات صوفیه» از مؤلفی ناشناخته درج شده است.

۱۶۶۳. (اثر سوم مجموعه). انتخاب السواد الاعظم. از محمدبن محمد حافظ بخارایی است که در فهرست ایاصوفیا (ص ۵۲) به صورت «انتخاب؟» [با نشانه پرسش] آورده شده است. نسخه‌ای دیگر از این اثر در مجموعه ۲۲۸ کتابخانه سنا به خط مؤلف موجود است (نک: فهرست سنا، ج ۱، ص ۱۱۲).

۱۷۲۷. کامل التعمیر. از حبیبش تفلیسی که در فهرست ایاصوفیا (ص ۶۳) با نام «تعمیرنامه کبیر» از مترجمی ناشناخته معرفی شده است.

۱۷۴۹ و ۱۷۵۰. نام مؤلف در فهرست ایاصوفیا (ص ۶۷-۶۸) به صورت «محمدبن عماد سنجانی» ضبط شده که گویا «محمدبن عماد السجستانی» درست باشد.

۱۷۶۴. کتاب الحکمة فی الادعیه و الموعظه. از محمدبن علی التأموس الخواری که به نادرست از «محمدبن علی هروی» دانسته شده است. خود مؤلف در دیباجه یاد کرده که خاستگاهش خوار و زادگاهش فریومد است. از این نویسنده آثار دیگری در دست است. از جمله تحفة جلالیه که بخشی از آن در نامه بهارستان (بیابلی ۱۳-۱۴، ص ۱۳-۲۲) به کوشش قنبرعلی رودگر چاپ شده است.

۱۷۹۳. استفاضة المرادات باسماء الله تعالی. از ناشناس که آقای حسینی به نادرست از «ابوالقاسم عبدالکریم بن هوازن القشیری» دانسته‌اند. اثری جعلی و متأخر می‌نماید. در دیباجه کتاب آمده است:

... سلطان سعید سلطان محمود غازی ... در کتّ ثانی که تسخیر نیشابور نمود از علما و ایمة آنجا التماس کرد که هزارویک نام باری تعالی جمع نمایند ... سلطان فرمود تا علما جمع گشتند از آن جمله ابوالقاسم قشیری و قاضی محمد ناصحی و قاضی صاعد و ابونصر صابونی و خواجه سهل صلوکی و ابوجعفر نحوی و ابومنصور هروی و سلمان خطابی و ابوالفضل سرخسی و ابوعبدالله شیرازی و ابواسحق جمشید و دیگر علما ... این ضعیف از جمع ایشان

و از جمع‌های دیگر هزار و یک نام عظام که اعرف و اشهر بود التقاد [ظ: التقاط] نمود ...

این مقدمه شبیه است به مقدمه ترجمه تفسیر طبری و مقدمه قدیم شاهنامه که در آنجا هم چنین حکایتی از گردآوری دانشمندان برای نگارش آن آثار درج شده است. گفتنی آن که مشابه این مقدمه‌ها در جاهای دیگر نیز دیده می‌شود چنان که در اسکندرنامه عبدالکافی بن ابی البرکات (ص ۲۰۶ ج ۲) در ضمن داستان، به دعای کنج العرش که حاوی سی نام بزرگ خداوند بود اشارت شده و درباره آن آمده است:

... و این سی نام است از نام‌های خدای تعالی در کنج عرش نهاده است ... و به روزگار سلطان محمود بن سبکتگین - رحمه الله - این نام‌ها به دست اوفتاد و شیخ ابوسعید خرگوشی را بخواند تا آن را نسخت کرد و هزار دینار مغربی بدو داد و این نام‌ها را در زر گرفت و بر بازو بست.

۱۸۱۴. رسالة فی الادعیة و الکلمات العزیم. در فهرست ایاصوفیا (ص ۸۵) آمده است: اصل متن از خواجه محمدبن محمدعلی حکیم ترمذی است که توسط مترجمی ناشناخته ترجمه شده است. این عبارت نادرست است، چرا که در دیباجه نسخه آمده است:

... اما بعد بدانک این کتابی ست که در کتابخانه خواجه محمدعلی حکیم ترمذی قدس سره یافته‌اند... و در اول آن کتاب کیفیت حال خود را چنین نوشته و فرموده است که: سبب رسیدن این کتاب به دست من آن بود که ... [خضر نبی نزد آمد و] گفت که من برادرت خضرم و من به اذن الله تعالی به نزد تو آمده‌ام و کتابی آورده‌ام که به آن کتاب عمل کنی هر آنچه مقصود و مطلوب تست به تو برسد... و من آن را به پارسی نقل کردم...

بنابراین اگر مقدمه جعلی نباشد - که گمان می‌رود باشد - آن گاه از دیباجه دانسته می‌شود که خواجه محمدعلی حکیم ترمذی مترجم فارسی اثر است، نه مؤلف آن.

۱۹۱۳. گلزار دمساز در شرح گلشن راز. از شهاب‌الدین ابوالعباس سید احمدبن ابی‌المواهب عطاءالله القریمی که نسبت وی در فهرست ایاصوفیا (ص ۱۱۰) به صورت «قویمی» و در جای دیگر (ص ۱۱۱) به صورت «القدیمی» ضبط شده که هر دو نادرست است.

۲. این نام از پشت نسخه گرفته شده و احتمالاً نام اثر نیست.

۱۹۱۵. مجموعه است و جز لمحات یارعلی تبریزی، اثری به زبان تازی بی نام درباره وجود و امکان از نویسنده‌ای ناشناس در پایان نسخه هست.

۱۹۱۶. **انعکاس اشعة اللمعات.** از علاء الکرمانی که در فهرست ایاصوفیا (ص ۱۱۴) به نام «شرح لمعات» موسوم شده در حالی که به قرینه عبارت مقدمه «...تسمیه به انعکاس اشعة اللمعات یافته...» همان است که در صدر آوردیم. این اثر پس از اشعة اللمعات عبدالرحمن جامی نگاشته شده است.

۲۰۰۵. **ما لا یبدّ دین.** از ابوسعید عبدالباقی بن علی بن عبدالحق ملقب به فرید الکاژرونی از اعقاب خواجه عبدالله انصاری که استادش محمدبن محمدبن احمدبن محمد الموفق الادکانی الاسفراینی اثر را در اسفراین به سال ۷۷۰ ق دیده و تصحیح کرده است. در فهرست ایاصوفیا (ص ۴۲۱) نام استاد به نادرست به جای نام مؤلف ضبط شده است. نام اثر نیز به صورت «رسالة فی التصوّف» شناسانده شده ولی در متن دو جا با نام «ما لا یبدّ دین» رویاروی می‌شویم. موضوع اثر عمدتاً در عقاید و فقه است و نه تصوف.

۳۲۸۷. **گرساسب نامه.** از اسدی طوسی، در فهرست ایاصوفیا (ص ۳۶۷) به نادرست به عنوان نسخه‌ای از شاهنامه فردوسی شناسانده شده است. از این نسخه در چاپ یغمایی استفاده نشده است. فیلم ۳۹۹ دانشگاه تهران از روی همین نسخه است (نک: فیلم‌ها، ج ۱، ص ۱۷۱).

۳۳۴۳. **لباب الالباب فی فضایل الاصحاب.** از عمر بن عیسی بن ابی عبدالله الخطیبی الدهلیقی (سده ششم) که به سال ۵۴۳ ق از ابوالمظفر منصور بن هبة الله العراقی در ارمیه سماع خبر داشته است. نام اثر به تصریح مؤلف همان است که در صدر یادداشت آوردیم، ولی در فهرست ایاصوفیا (ص ۳۷۱) به نام «فضائل الخلفاء» شناسانده شده است. در آغاز کتاب درباره برخی فرقه‌های دوره اسلامی آگاهی‌هایی درج شده است. اثر در پنج باب است که چهار باب نخستین درباره سه خلیفه نخست و امام علی (ع) و باب پنجم درباره صحابه اربعه است.

۳۳۵۵. **انبیاءنامه (/ مثنوی عیانی).** همان انبیاءنامه ابراهیم بن حسن عیانی (سیبویه ثانی) است که در فهرستواره دستنویس‌های ایران (دنا، ج ۲، ص ۱۷۶) دو نسخه دیگر آن شناسانده شده است. دو مینیاتوری که در صفحات ۷۸۴ و ۷۸۶ فهرست ایاصوفیا به عنوان نگاره‌های «فرهادنامه» شناسانده

شده مربوط به همین نسخه است. یکی مربوط به قصه به خشکی افتادن یونس (گ ۱۲۷) و دیگری مرتبط با حکایت هجرت پیامبر (ص) و ابوبکر از مکه به مدینه (گ ۲۳۷) است. سبک نگاره‌ها با سبک نگاره‌های مشهد نزدیکی بسیار دارد و شاید نسخه برای ابراهیم میرزای صفوی کتابت شده باشد.

۳۳۹۶. **منتخب جوامع الحکایات.** از محمد عوفی، به قرینه ستایش مؤلف در پایان نسخه/ اثر از نظام‌الملک ابوالمکارم و المعالی محمدبن ابی‌سعد الجندی که می‌دانیم عوفی جوامع الحکایات را به پشتیبانی او تألیف و به نام همو مصدر کرده است. آغاز این نسخه با آغاز جوامع الحکایات همسان نیست و چون مجال کافی و منابع مورد نیاز در دسترس نبود نتوانستیم بررسی کنیم که آیا این نسخه گزیده‌ای از جوامع الحکایات است یا اینکه رونویسی از ترجمه فرج بعد از شدت عوفی است که نسخه‌ای کامل از آن علی‌الظاهر تاکنون شناسانده نشده است. آغاز اثر با نزهة العقول فی لطائف الفصول اثر دیگر عوفی نیز یکسان نیست و با توجه به حجمش نمی‌تواند رونویسی از این اثر باشد. این نسخه در فهرست ایاصوفیا (ص ۳۷۶) با نام «مجموعه لطایف تاریخی» از مؤلفی ناشناس معرفی شده است.

۳۴۶۵. **بزم و رزم.** از عزیزبن اردشیر الاسترآبادی (سده‌های هشتم و نهم)، آنچه در فهرست ایاصوفیا (ص ۳۸۳) به عنوان آغاز متن یاد شده بی توجه به افتادگی نسخه بوده و آغاز متن (بر پایه نسخه ۹۸۲ راغب پاشا) چنین است:

عزت و عظمت آفریدگاری را تعالی شأنه و بهر برهانه سزوارست که بنی آدم را به جذبات آفتاب عنایت بی‌علت ذره‌وار از خاک برداشت و به فضل و هدایت و کرم بی‌نهایت بر سائر مخلوقات و مکونات برگماشت ...

این متن در سال ۱۹۲۸ م در استانبول چاپ شده است.

بخش دوم: نسخه‌های افتاده از فهرست

در این بخش نسخه‌هایی که از دید آقای حسینی به دور مانده خواهیم شناخت. نیز یادآور شویم که چون آقای حسینی در نسخه ۱۷۱۸ یادداشت کاتب بر آغاز نسخه را به جای آغاز متن یاد کرده و تاریخ کتابت نسخه را نیز نادرست ثبت کرده، اطلاعات دقیق این نسخه را در میان آثار فهرست‌نشده به صورت کامل درج کردیم. همین‌طور نسخه ۳۲۸۴ را که دارای

چهار اثر است، اما صرفاً به عنوان تیمور نامه شناسانده شده به صورت کامل در شمار آثار معرفی نشده یاد کردیم.

۱. قرآن مترجم و تفسیر

مترجم و مفسر شناخته نشد. ترجمه تفسیری قرآن در متن و تفسیری جداگانه در حاشیه است. متن قرآن تا پایان سوره فلق است و از انجام افتادگی دارد، اما پس از آن سه صفحه فال قرآن به همان خط متن نوشته شده است. آگاهی‌های قرآنی در حاشیه دارد.

آغاز ترجمه قرآن [در متن، بین السطور]: «آغاز می‌کنم بنام خدای مهربان بر همهٔ بندگان بدان روزی و نگاه داشتن از بلاها درین جهان و بخشاینده بر مؤمنان در آن جهان به آمرزیدن گناهان و درآوردن در بهشت جاودان. سپاس و ستایش مر خدای را عزوجل که آفریدگار و پروردگار و مالک جهانیانست و صلاح‌آرندهٔ کار ایشان است. مهربان بر همه بندگان مؤمنان و کافران بدان روزی و نگاه داشتن از بلاها درین جهان و دران جهان ... [آغاز ترجمه سوره بقره: منم خدای دانانتر بدانچ هست و خواهد بود. این کتاب یعنی این قرآن فرستادهٔ منست بر محمد. نیست شک در وی راه‌نماینده مر پرهیز کنندگان شرک و گناه ...]

آغاز تفسیر [در حاشیه]: «تفسیر استعاده: علما گفته‌اند اعوذ از قرآن نیست اما موافقت فرمان برداری امر خداوند جل جلاله راست که خداوند عزوجل گفت: فاذا قرأت القرآن فاستعذ بالله من الشیطان الرجیم یعنی فرمان برداری بدین امر آنست که بگوید اعوذ بالله من الشیطان الرجیم ... بدان که حروف مقطعات از قبیل متشابه است جهت آنکه احتمال کثرت معانی دارد لاجرم متشابه باشد، بیشترین سلف برین‌اند که ایمان آریم بدان متشابهات و مشغول نشویم به تأویل آن چنان که خدای تعالی فرمود: و ما یعلم تأویله الا الله بالوقف یعنی تأویل قرآن نداند مگر خدای فقط و بعضی گویند در هر کتاب ...»

انجام [در ترجمه سوره فلق]: «... و از بدی زانی دمنده در گره‌ها یعنی ساحرات یا مکارات. و از بدی حسدبرنده چون حسد برد.»

انجام [در فال قرآن]: «... و اگر «ی» برآید یوم تبیض وجوه و تسود وجوه بدان این خداوند فال اگر نیکی کنی نیک آید و اگر بدی کنی بد آید.»

به ریحان خوش در آیات و نسخ در ترجمه به شنگرف، بی تا [سده نهم]، در ۱۳۳۹ ص، دو و سه ستونی در متن و حاشیه، مختلف السطور، متن و حاشیه شده، جلد ضربی قهوه‌ای رنگ، فواصل آیات به گل‌های تزئینی، بسمله‌ها و نام خداوند و برخی عبارات در متن به زر تکحیل شده، سرسوره‌ها مذهب، با یک پشت‌نسخه تزئینی زیبا در آغاز و یک چهارلوح که سوره حمد در آن به زر تکحیل شده نگاشته شده و یک سر لوح کتیبه‌ای با ترنج بادامی در آغاز سوره بقره.

۶۶. جاودان نامه کبیر

از فضل الله حروفی استرآبادی.
آغاز: «ابتدا ابتدا ابتدا ابتدا ابتداء خلقت از اینجا نبشته از اوراق دیگر که آن‌ها مبنی بر سوالات است که جای دیگر نیست الا این جا. بسم الله الرحمن الرحیم. و لقد آتیناک سبعا من المثانی که هفت شب و روز بو که شش بار ساعت بو و لولاک لما خلقت الافلاک بسم الله الرحمن الرحیم ...»

انجام: «... این را در دوازده نماز اشراق مشاهده کن و ببین و آن شش اینست که ذکر می‌رود: حی طی ری می می هی می آن شش کلمه کو باعلام مر کبه دوازده کلمه می شود و در ازای صلوة اشراق است و در ازای شق وجه آدمست و الله اعلم و احکم. تمت.»

توضیحات: این اثر در دفتر چاپی کهن کتابخانه (ص ۷) با نام «الاسئلة المتعلقة بالقرآن العظیم» شناسانده شده است و آقای حسینی ذیل همین نام بدان پرداخته است. در دفتر کتابخانه در توصیف نسخه آمده است: «اشبو ۶۶ نومرو کتاب پهلوی لسانی اوزره و نوادر دن بر نسخه غریبه در»^۳ که اشاره به زبان پهلوی نادرست است، اما ویژگی‌های لهجه گرگانی در آن دیده می‌شود. برخی شکل‌های رمز آمیز در میان سطرها دیده می‌شود (برای نسخه‌های دیگر اثر نک: فهرست متون حروفیه، ص ۶۵؛ فهرست نسخه‌های خطی فارسی، ج ۲/۱، ص ۱۱۱۱).

نسخ کتابتی بی‌ک، بی تا [حدود سده‌های دهم و یازدهم]، ۲۱ س.

۸۷. ترجمه تفسیر طبری (/ تفسیر بزرگ)

مؤلف: منسوب به بلعمی.

آغاز: «الحمد لله الذی حمد فی الکتاب نفسه و افتتح بالحمد

۳. این توضیح در برابر شماره ۶۵ آمده که چنین است: «۵۶. اسباب النزول مع کتاب التأسخ و المنسوخ شیخ ابوالحسن علی بن احمد الواحدی ۴۶۸ و هبة الله بن سلام المفسر» ولی گمان می‌رود که همان الاسئلة منظور باشد.

کتابه و جعل الحمد اول محل نعمته ... قال ابو جعفر محمد بن جریر الطبری رحمة الله عليه طالب علم هذا التفسیر الکبیر ثلثة اصناف ... بدانستن فضل قرآن: و این کتاب تفسیر بزرگست از روایت محمد بن جریر الطبری رحمة الله عليه بزبان فارسی دری راست ...»

انجام [در ترجمه سورة ناس]: «... و حدیثست که من قرأ المعوذتین فکأنما قرأ الکتب الذی انزلنا الله تعالی کلها؛ یعنی آن کس که بخواند معوذتین را همچنانست که همه کتابها که فرورستاده خدای تعالی به رسل صلی الله علیهم خوانده باشد.»

توضیحات: در پایان ابیاتی در فال آمده با این آغاز و انجام: «چون» | آید به فال اندر کتاب | ابتدای کار شد خیر و صواب ... «ی» ز غایب آیدش نیکو پیام | در عقب آید مرادش و السلام. گویا فیلم ۷۳ دانشگاه (فیلمها، ج ۱، ص ۶۵) از روی همین نسخه است. چرا که در ۶۵۲ برگ معرفی شده که برابر با نسخه ما است. البته کتابت نسخه در آنجا از نیمه دوم قرن هشتم دانسته شده که درست نیست و نسخه ۸۷ ایاصوفیا قطعاً پیش از سده نهم کتابت نشده است (برای معرفی مختصر اثر و نسخه‌های آن، نک: ادبیات فارسی بر مبنای تألیف استوری، ج ۱، ص ۹۷ - ۱۰۱).

نستعلیق کتابتی خوش در متن و نسخ نسبتاً خوش در آیات، بی‌کای، بی‌تا [حدود سده نهم]، در ۱۵۶ گ، ۱۲ س، دارای یک چهارلوح در آغاز سورة فاتحه. اندازه قلم و شمار سطرها در صفحات حاوی آیات و ترجمه‌های بین‌السطور با دیگر صفحات یکسان نیست.

۱۹۴. قرآن مترجم

مترجم: ناشناس.

آغاز: «بنام خداوند بخشاینده مهربانست آغاز کار. الحمدلله: سپاس و ستایش مطلق بر نعمتهای بی‌شمار مر معبود بسرراست^۴!؛ رب العالمین: خداوند و پرورنده هجده هزار عالم^۵ بخشاینده مؤمن و کافر و دوست و دشمن؛ الرحمن: مهربان خاصه بر؛ الرحیم: مؤمنان در دنیا و آخره بخشاینده مهربانست؛ مالک يوم الدین: خداوندگار روز جزا و حساب؛

ایاک نعبد: ترا مخصوص می‌گردانیم بر پرستش؛ و ایاک نستعین: و از تو یاری می‌خواهیم در حوایج و بس ...»

انجام: «... سورة الناس مکیة ست آیات: بسم الله الرحمن الرحیم. قل اعوذ برب الناس ... من الجنة و الناس: بگو پناه می‌گیرم پیروردگار مردمان، پادشاه مردمان، خدای مردمان، از بدی دیو فریبنده باز پس جهنده نزد ذکر خدای آنکه حدیث نهانی می‌گوید و مکر می‌کند در سینه‌های مردم چون از یاد غافل می‌شوند از پری و شیطان آدمی.»

توضیحات: این نسخه در دفتر کتابخانه (ص ۱۴) و فهرست نویسی دیجیتال آنجا به عنوان نسخه‌ای از مواهب علیّه شناسانده شده و آقای حسینی همان را تکرار کرده است. کاتب در آغاز نسخه نخست آیه را به سرخی آورده و سپس ترجمه آن را به قلم تیره در دنباله‌اش می‌آورد؛ اما در میانه نسخه فقط آغاز و انجام آیه را به سرخی نوشته و میانه آیه را به سیاهی می‌نویسد.

نسخ کتابتی، بی‌کای، بی‌تا [حدود سده نهم]، در ۴۳۹ گ، ۲۱ س، مجدول، دارای یک چهارلوح نفیس در سورة حمد و یک سرلوح کتیبه‌ای در آغاز سورة بقره.

۱۰۳۳. مجموعه

۱. رساله‌ای در اسؤله و اجوبه علوم تفسیر و حدیث^۶

از: محمد بن محمد الاقسرای

آغاز: «حمد نامحدود و ثناء نامعدود حضرت ربوبیت را که ... اما بعد چنین گوید محرّر این رساله محمد بن محمد الاقسرای که چون اشارت امیر معظم و مخدوم مکرم نفاذ یافت که ...»

انجام [۵۵ ر]: «... برانک نعمت توفیق اتمام ارزانی داشت و الحمدلله حمد الشاکرین و الصلوة و السلم علی محمد و آله اجمعین. الحمدلله علی التمام و للرسول افضل السلم کتب فی اوایل رجب فی يوم السبت بالخیر و الظفر سنة ست و عشرین و ثمانیة.»

۲. خاتمه‌ای که مؤلف تبصرة المبتدی ذکر کرده^۷

آغاز [۵۵ پ]: «بدان ای قرّة العین عالم آیدک الله بروح منه که تو را برای کاری بزرگ آفریده‌اند و در باطن مقدّس تو سرّ

۴. ظ: بسزا راست.

۵. ع: گویا «الرحیم» باید در دنباله «الرحمن» نوشته می‌شد ولی در نسخه چنین نیست.

۶. این نام ساخته ما است. نام اثر در یادداشت به رسم خزانه پشت نسخه دستنویس ۷۱ همین کتابخانه به صورت «هذا الكتاب شرح مشکلات القرآن الکریم و شرح مشکلات احادیث رسول رب العالمین» ضبط شده است.

۸. این عنوان در آغاز رساله درج شده است.

امانت خدا و نور خلافت حق عزّ سلطانه به ودیعت نهاده‌اند...»
انجام [در ۵۹ ر]: «... او را شو تا تو را مبارک دارند | قول تو چو یاسین و تبارک دارند | | بر خاک درش چو سر نهی سرداران | خاک در تو تاج تارک دارند. و الحمد لله الواهب الودود و قیاض الجود و مبدأ الرّحمة و الوجود [ظ: الجود] و صلی الله علی سیدنا محمد و آله اجمعین.»

۳. بخشی از شرح رباعی ابوسعید ابوالخیر
از: ناشناس

آغاز [در ۵۹ پ]: «قال الشّیخ العارف الكامل شیخ شیوخ الاسلام و المسلمین ابوسعید بن ابوالخیر سلام الله و رحمته علیه: حورا به نظاره نگارم صف زد | رضوان ز تعجب کف خود بر کف زد | | آن خال سیه بر آن رخان مطرف زد | ابدال ز بیم چنگ در مصحف زد. یعنی که حورا اشارت است به قدسیان لاهوتی و قدوسیان جبروتی...»

انجام [در ۵۹ پ]: «... بدین گوهر مکنون و بیکر موزون کشیده است و هیچ شاهی از منظره ... [افتاده] ...»

۴. جواهر الاحکام المصطفویة [ظ]

از: ابوالحسن علی بن عثمان اوزجندی (ف ۵۷۵ هـ)

آغاز [در ۶۱ پ]: «قال صاحب الکتاب تولّاه الله بعصمته و خصّ اسلافه برحمته این کتابی است یاد کرده آمد اندر وی طرفی از جواهر احکام شرع مصطفوی که حوایج اکثر اهل روزگار از خواص و عوام به حفظ و ضبط او ارتباط تمام دارد و رعایت نموده شد در تألیف او برای ترادف یمین و تضاعف حسن را جزالت الفاظ ... باب اندر یاد کرد شرف علم: قال الله تعالی و الذین اتوا العلم درجات ... باب اندر صلوة (۷۱ پ) ... فصل: نماز بامداد به روشنائی تمام گزاردن فاضل تر است مگر حاجیان را به مزدلفه به روز نحر نماز پیشین را به روزگار تابستان تأخیر کردن فاضل تر است نماز دیگر را جز به وقت باران و ابر تأخیر کردن فاضل تر است...»

انجام [در ۱۵۹ ر]: «... اگر پرسند که قرآن به قراءه که می خوانی؟ خ: گوئیم به قراءه عاصم بن ابی‌البحور الکوفی به روایت حفص بن سلیمان البرازق الاسدی و این اختیار سمرقند و اهل فرغانه است فاما بخاریان و بعضی از مردمان ترکستان قراءه عاصم خوانند به روایت بکر؛ و حفص و بکر هر دو شاگردان عاصم بودند و عاصم بن بهدله ابی‌البحور شاگرد ابوعبدالرحمن السّلمی و پدر زرین حبیش بوده است و ابوعبدالرحمن شاگرد

علی بن ابی طالب بوده است و زر شاگرد عبدالله بن مسعود و ایشان از پیغامبر تلقّف کرده بودند والله اعلم بالصواب.»
انجامه: «... و الحمد لله ربّ العالمین و الصّلوٰة و السّلام علی رسوله و آله اجمعین. فرغ من تحریر هذا النسخة الشّریف [كذا] فی سادس عشرین من المحرم الحرام فی بلد قسطنطنیة فی یوم الاحد سنه خمس و عشرين و ثمانمئة هجرية حرّره الفقیر الحقیق العبد الضعیف المحتاج الی رحمة الله تعالی شریف بن محمد بن سید علی الهمدانی الحسینی.»

توضیحات: برای این اثر، نک: فهرستواره هزار و چهارصدساله فقه (ص ۵۲). دو صفحه در آغاز (ص ۶۰ پ و ۶۱ ر) فهرست دارد. بخش بندی اصلی متن به «باب» و بخش بندی فرعی به فصل است.

نسخ کتابتی خوانا، مورخ ۸۲۵ و ۸۲۶ ق، در ۱۶۰ گ.

۱۰۹۶. جواهر الفقه

از: محمد بن منصور بن ابی‌الفضل

آغاز: «الحمد لله ربّ العالمین و العاقبة للمتّقین و الصّلوٰة علی سید المرسلین و شفیع المذنبین محمد و آله الطاهرین. قال الفقیر الضعیف المحتاج الی رحمة الله تعالی محمد بن منصور بن ابی‌الفضل غفر الله له و لوالديه و لجمیع المؤمنین و المؤمنات چون بر احوال خلق اطلاع افتاد و کمرغبی ایشان در علم فقه معلوم گشت و هر چند نظر کردم سعی مردم در علمی دیدم کی در دنیا و در عقبی مذموم و ملومست چنانک علم منطق و نجوم و اندران هیچ فایده نیست نه دینی و نه دنیایی ... چون حال برین جمله بود این ضعیف از بهر تذکرة ملوک و سلاطین اعزّ الله انصارهم و ضاعف اقتدارهم کتابی مفید جمع کرد در مذهب امام اعظم سراج امت مبین شریعت ابوحنیفه رضوان الله علیه و آن را جواهر الفقه نام کرد ...»

انجام: «... مسئله: اگر کسی گوید یارحمن [!] کم تر از نان گوینده کافر شود. این الفاظها به کفر می کشد و خطرناک شود باید کی مسلمانان خویشان را نگاه دارند ازین الفاظ تا مفلس و بی فایده از دنیا بدر نروند ان شاء الله تعالی.»

انجامه: «حرّره باباخواجه العارفی فی منتصف رمضان المبارک لسنة احدى و ثلاثین و سبعماية حامداً لله و مصلياً و مسلماً مستغفراً.»

ثلث کتابتی خوانای باباخواجه العارفی، مورخ ۷۳۱ ق، ۳۰۲

گ، ۱۹ س.

۱۷۱۸. کتاب الناصری فی ترجمة کتاب القادری فی التّعبیر

ترجمه: سراج‌الدین عبدالعزیز الیزدی (نگارش ۶۹۲ق)
آغاز: «حمد بی نهایت و ثناء بی غایت و سپاس نامعدود و شکر نامحدود پادشاهی را که وجود جمله موجودات از فیض جود اوست ... اما بعد بدانک چون بمقتضی قضاء ازلی که در فضاء عالم خلق و امر ساریست ... چنانک امیرالمؤمنین ... المعتضد بالله ... در سنه ثمان و تسعین و ثلثمایه از امام سعید برهان السلف قدوة المفسرین استاد المعبرین نصر بن یعقوب دینوری تغمده الله برحمته التماس فرمود که کتابی مشتمل بر اصول و قوانین علم تعبیر ... تصنیف و تألیف سازد. آن بزرگوار به فرمان خلیفه روزگار کتابی عربی که مناسب لغت او بود بساخت ... مسمی بالقادری فی التّعبیر ... و در شهر سنه اثنتین و تسعین و ستمایه ملک معظم شهریار اعظم ... علی خواجه بن الملك السعید الشّهد المرحوم المغفور ملک الامرا فی عصره شمس‌الدین عمر شاه بن الامیر المرحوم زین‌الدین علی بن موسی الیزدی مولدا البلخی محتدا ... [فرمود] از لباس فصاحت عربی معرا گردانی و ملبس عبارت عجم در آن پوشانی ... و نام این تألیف کتاب الناصری فی ترجمة کتاب القادری فی التّعبیر نهاده آمد ... و این تألیف در ربیع الآخر سنه اثنتین و تسعین و ستمایه بنجاز پیوست ...»

انجام: «... آب‌ها [ی] بهشت می‌آشامد حکمتی و علمی و نعمتی بیاید و الله اعلم بالصواب [و الیه] المرجع و المآب. [تم] کتاب.»

توضیحات: کاتب در آغاز نسخه فصلی پرداخته که بخشی از آغاز آن افتاده اما مواضع مهم آن بدین قرار است: «... بنابراین معنی در اواسط سنه احدی و سبعمایه امیر معظم ... قدوة حکام الزمان اکرم مشاهیر آذربایجان ولی‌الایادی و اللطاف ... به مبارکی و طالع سعد جهت اتمام مصلحتی از مصالح ملک و دولت بموجب فرمان اعلی لازال نافذا فی مشارق الارض و مغاربها بخطه محروسه یزد نزول فرمود ... در اثناء محاورات اهل یزد چنان معلوم فرمود که پیش از این مولانا ملک الافاضل و العلم مفتی العصر سراج‌الملّة و الدّین عبدالعزیز ... درین ولایت کتاب القادری فی علم التّعبیر را ترجمه کرده است ... ارادت او چنان اقتضا کرد که از آن نسخه‌ی گیرد ... فرمود که محرر این اوراق که منشی این فصل است اضعف عباد الله الوافی عبدالجلیل بن محمد بن عبدالباقی ... از سبب استنساخ

و مصدوقه حال فصلی نویسد ... بندگان که شرف مطالعه ارزانی فرمایند و دانند که این ضعیف ایام طفولیت تا زمان کهولت در اقامت مراسم عبودیات حضرت جهان پناه مخدوم جهانیان صاحب صاحب‌قران دوران رشیدالدّین و الدّین اعزّ الله انصار دولته گذاشته است ... هذا الكتاب من مؤلفات مولانا المعظم ... منشی الممالک عبدالعزیز الیزدی ادام‌الله معالیه و اضعف معادیه.»

تعلیق کهن عبدالجلیل بن محمد بن عبدالباقی، مورخ ۷۰۱ ق، در ۳۱۶ گ، ۲۴ س، با جدول دوخطی سرخ‌رنگ.

۱۷۲۵. مجموعه

۱. تزییل نفحات الانس در مناقب حضرت جامی

از: عبدالغفور لاری

آغاز: «تیمناً بذكر الملك الاعلی الحمد لله تبارک و تعالی و صلی الله علی سیدنا محمد المصطفی ... لیکن چون این فقیر از شجره عمر ثمری گرفته و از ثمره وی بهره‌ای پذیرفته ...»
انجام [در ۳۹ ر]: «... و جمعی از حفظ تعیین فرمودند و فقه الله تعالی زیاده الاکرام و الحمد علی التّمام. نظم: جامی که بود مائل جنت مقیم شد | فی روضة مکرمه عرضها السّماء || کلک قضا نوشته روان بر در بهشت | تاریخه و من دخله کان آمناً.»

۲. مناقب کمال خجندی (از تذکره دولت‌شاه [جزئیات نوشته نشد])

۳. خزانیه شناسی (منظوم و منشور، ترکی)

۴. رساله در طریق خواجهگان

از: جامی

آغاز [در ۴۶ پ]: «سررشته دولت ای برادر به کف آر | وین عمر گرامی به خسارت مگذار ...»

انجام: «... حق سبحانه و تعالی همگنان را از آنچه نشاید نگاه دارد و از آنچه نباید در پناه جمله سرّ خواص و شرّ عوام | گفته شد و السلام و الاکرام. تمت الرسالة الشریفه.»

نستعلیق نازیبا، بی‌ک، بی‌تا [حدود سده دوازدهم]، در ۵۰

گ، ۱۵ س، با جدول یکخطی سرخ‌رنگ.

۱۷۴۷. مجموعه

۱. جاویدان خرد، از ابن مسکویه (از ۱ پ تا ۲۴۱ ر [عربی است، لذا فهرست نشد]).

۲. خردنمای جان افروز

از: ابوالفضل یوسف بن علی المستوفی

آغاز [در ۲۴۲ پ]: «الحمد لله رب العالمین و صلوته علی محمد و آله الطّیّبین الطّاهرین. گوید ابوالفضل یوسف بن علی المستوفی که قربت و منادمت مجلس پادشاهان و بزرگان مرد خردمند به سخن ...»

انجام: «... نماند همی نیک و بد پایدار | همان به که نیکی بود یادگار. انجامیده شد دفتر خردنمای جان افروز بحمدالله و الصّلوّة علی نبیّه محمد و آله.»

توضیحات: متن این رساله یک بار با نام خردنامه به کوشش ادیب برومند (تهران، ۱۳۴۷ش) و یک بار هم با نام اصلی به کوشش دکتر محمود عابدی (تهران، ۱۳۶۸ش) چاپ شده است.

به تعلیق کتابتی احمد الملّقب بابن الطّائی، با تاریخ سیاقی [حدود سده نهم].

۱۷۵۱. مجموعه

۱. جواهر الاسرار و زواهر الانوار

از: حسین بن حسن خوارزمی که در فهرست ایاصوفیا (ص ۶۸) شناسانده شده است. اثر دوم دارای مشخصات زیر است که در آنجا شناسانده نشده است.

۲. فصول [!]

از: ناشناس [شاید از کمال الدین حسین بن حسن خوارزمی] **آغاز** [در ۴۹۰ پ]: «ثنا بر حضرت کبریا جلّ و علا که در غیب ذات خود منزّه از نعوت و صفات است و مقدّس از دلالت الفاظ و لغات ... اما بعد درین فصول اشارت به اصول اهل وصول کرده می شود بعد از طلب توفیق از حضرت مبدع نفوس ...» **انجام:** «... این چند فصل بر موجب التماس بعضی از عزیزان نوشته شد که کلمات شیخ محیی الدین عربی را طلب کرده بودند کلمات بعضی از بزرگان نیز بر سبیل شرع نوشته شد ... چند گویم دروغ و هرزه و لاف | شد دل از شعر سرد خود سردم.»

به نستعلیق کتابتی، بی ک، بی تا [حدود سده دهم]، در ۵۲۶ گ، ۲۳ س.

۱۸۶۸. مجموعه

۱. شرح نود و نه نام^۹

از: ناشناس

آغاز: «الحمد لله الذی انعم علی اهل الایمان بتعریف اسمائه و شرفهم بالاذعان و التّصدیق لجميع انبائه ... اما بعد بدان که شناخت نام الله تعالی و دوستی یاد آن شفا[ی] دل بیماران و آسایش جان اندوهگنان است ... و بعضی از عزیزان التماس از گدای فرومانده مقصّری کردند مرّه بعد آخری که شرح نود و نه نام به فارسی بنویس تا کسانی که لغت عربیه نمی دانند بهره ای از معانی این نامها[ی] حسنی بیابند ... الله: اول نامهای نودونه گانه است این نام مونس جان آرزومندان ...»

انجام [در ۲۸۸ پ]: «... سلّمنا من الطّغیان و الخذلان و اجعلنا من اهل حقایق الایمان و اوصلنا آمنین الی الجنان یا ارحم الراحمین ارحم الراحمین. الباعث.»

۲. ذکر امام عبدالله بن محمد بن ادریس شافعی

از: ناشناخته

آغاز [در ۲۸۹ ر]: «آن سلطان شریعت آن برهان محبت و حقیقت آن مفتی اسرار ربّانی آن مهدی اطوار ...»

انجام [موجود]: «... بگفتند که شافعی چنین فرمود که تذکره او را بیارید. چون تذکره بیاوردند آن مرد در تذکره نگاه کرد و در آنجا نبشته بود که هزار درم ... [افتادگی نسخه].»

نسخ و تعلیق کتابتی، بی ک، بی تا [حدود سده نهم]، در ۲۹۳ گ، ۲۵ و ۱۶ س.

۲۰۰۷. کامل التّعبیر

از: حبیب تفسیسی

آغاز: «سپاس و ستایش خدای را که واحد و صمد و قادر است مالک ذوالجلال و حیّ فاطر است ... چنین گوید شیخ ابوالفضل حسین بن ابراهیم بن محمد التّفسیسی که چون از تصانیف صحّت الابدان برداشتم نگاه کردم در کتب اهل تعبیر که به پارسی ساخته بودند کتاب واضح نیافتم ... تا این کتاب ساختم از بهر مطالعت نظر همایون سلطان معظم ... عزّ الدّینا و الدّین ابوالفتح قزل ارسلان بن مسعود ... و نام این کتاب کامل التّعبیر نهادم.»

انجام: «... تا در موضع او بانگ می کردند دلیل که سبب دشمنان مضرت یابد به قدر آنچه دیده باشد والله اعلم بالصّواب و الیه المرجع و المآب.»

انجامه: «تمّت هذا الكتاب الكامل فی التّعبیر و الحمد لله ربّ العالمین و الصّلوّة و السّلام علی رسوله النّبی الامّی و علی آل

۹. نام اثر ساخته ما بر اساس عبارت مؤلف است. نام مؤلف در متن درج نشده است.

محمد و بارک و سلّم علیه و علی جمیع الانبیاء و المرسلین و رضی الله عن اصحاب رسول الله اجمعین الطیبین الطاهرین. فرغ من تحریر یوم الاثنين السابع و العشرين شهر الله الاصم رجب المرجب سنة ثمان و ستین و سبعماية علی یدی العبد الضعیف المحتاج الی رحمة الله تعالی اضعف عبد الله حاجی بن عبدالله الخباز کرمانی احسن الله عواقبه. اللهم اغفر لی و لوالدی و لجمیع المؤمنین و المؤمنات و المسلمین و المسلمات برحمتک یا ارحم الراحمین و سلّم تسليماً دائماً کثیراً کثیراً.»

تعلیق ریز حاجی بن عبدالله الخباز کرمانی، مورخ ۷۶۸ ق، در ۱۶۵ گ، ۲۵ س.

۲۰۰۸. کامل التّعبیر

از: حبیش تفلّیسی

آغاز و انجام: همانند پیشین.

انجامه: «تمت الكتاب كامل التّعبیر بعناية رب العالمین و صلی الله علی سیدنا محمد و آله اجمعین برحمتک یا ارحم الراحمین فی اواخر شهر ذی الحجّة عمه میامنھا سنة ثمانین و ثمانماية علی يد اضعف الخلائق المحتاج الی رحمة الله تعالی منصورین ایمنیلک اماسیه بی غفرالله لکاتبه و لقاریه و لمن نظر فيه و لجمیع المسلمین آمین یا رب العالمین. نگهدار بادا جهان آفرین | به هر جا که باشد خداوند این.»

نسخ کتابتی منصورین ایمنیلک اماسیه بی، مورخ ۸۸۰ ق، در ۱۸۴ گ، ۲۵ س.

۲۰۰۹. کامل التّعبیر

از: حبیش تفلّیسی

آغاز و انجام: همانند پیشین.

انجامه: «... از سبب دشمن رنج و بلایی عظیم بدو رسد. تمت الكتاب بعون الملك الوهاب سلخ شهر شوال ختم بالخیر و الاقبال سنه اثنی و ستین و تسعمماية.»

نستعلیق کتابتی، بی کا، مورخ ۹۶۲ ق، در ۳۴۳ گ، ۲۱ س.

۲۰۱۰. کامل التّعبیر

از: حبیش تفلّیسی

آغاز: «حمد بی حدّ و ثناء بی عدّ حکیمی را که عقل کلّ در وصف جلال او حیران و انبیا و رسل در بیداء نعت کمال او سرگردان ... و بعد بدان که رؤیاء صالحه جزئیست از اجزاء

نبوّت و بسیاری از انبیا به الهام و رؤیا ملهم شده اند ... بنابراین این کتاب را تألیف کردم و آن را نام کامل التّعبیر نهادم زیرا که درین علم به پارسی از این کامل تر کتابی هیچ کس نساخته ...»

انجام [موجود]: «... یخ: دانیال گوید کی دیدن یخ در خواب غم ... باشد بر قدر انچ دیده بود خاصه کی یخ نه بوقت خویش بیند ... خاصه انچ از آب صافی و روشن ... بود و اگر یخ از آب تیره و تلخ ... [افتادگی نسخه].»

توضیحات: نسخه از پایان در حرف «یا» افتادگی دارد و دو برگ نخستین آن نیز نونویس است که مقدمه ای در آن درج شده که آغاز آن با کامل التّعبیر تفلّیسی مطابقت ندارد و از میانه با آن یکی می شود اما از برگ سوم بخش اصلی و کهن نسخه آغاز می شود که همان کامل التّعبیر تفلّیسی است.

ثلث کهن ایرانی، بی کا، بی تا [حدود سده ششم]، در ۳۲۵ گ، ۲۳ س.

۲۰۱۶. شرح اسرار الوحی المسمی بکشف الاسرار

از: برهان الدین محمد بختیار بخاری

آغاز: «الحمد لله الذی اودع الاسرار فی قلوب عباده الصّالحین و علمهم ما لم یعلموا حیث عملوا بما علموا فصاروا ورثة الصّالحین ... اما بعد می گوید مؤلف شرح کتاب اسرار الوحی که مسمی بکشف الاسرار است چون پیغمبر صلی الله علیه و سلّم در شب معراج رسید از پروردگار خود پرسید آنچه پرسید و جواب ازو شنید آنچه شنید و بعضی از مولانا برهان الدین محمد بختیار بخاری رحمة الله علیه روایت کرده است از روایات معتبر به اسناد خود کابراً عن کابر از امام جعفر صادق و او از پدر خود و او از پدر خود محمدباقر و او از پدر علی صغیر^{۱۰} زین العابدین رحمة الله علیهم اجمعین و آن را در کتاب اسرار الوحی ذکر کرده است و وی در علم حدیث بسیار کتب تصنیف کرده است چنان که ریاحین الاخبار و یاقوتة الحمراء فی فضل العاشوراء و غیر ذلک و این کتاب اسرار الوحی بغایت معتبر است ... اکنون بدان که هرچه عبارة کتاب اسرار الوحی است آن را به قلم نیر [ظ: ستبر] نبشته آمد و جز آن به قلم باریک تا فرق باشد میان این و آن اینست آمدیم در ذکر آن؛ قال علیه السّلم: الهی ای الاعمال افضل عندک؟ یعنی چون رسول صلی الله علیه و سلّم در شب معراج بدان مقام اعلی رسید پرسید ای بارخدا یا و ای معبود

۱۰. یک نفر واژه را تبدیل به «علی اصغر» کرده است.

من کدام کار از کاره‌اء مخلوقان بهتر و فاضل تر و برتر نزدیک تو؟ قال الله تعالى: ليس شيء افضل عندى من التوكل علىّ و الرّضاء بما قسمت لهم يعنى فرمود حق تعالى جواب که نیست هیچ کاری از کاره‌اء بندگان نزدیک من بهتر و فاضل تر از توکل کردن ایشان بر من و خشنود بودن ایشان از من بدانچه قسمت کرده‌ام من برای ایشان ...»

مشخصات: یادداشت نشد.

۲۳۴۱. مجموعه

۱. کتاب الغیایة (/ لطائف غیائی)

از: فخرالدین رازی

آغاز: «حمد بی حدّ و بی نهایت و مدح بی عدّ و غایت حضرت جلال آن خدای را که واجب‌الوجودی جز ذات او را ممکن نیست ... و نکته‌ها کی در راه دین معاونت کند و در مدت چهل سال گرد کرده شده است درین کتاب فراهم آوردیم ... و آن را بر چهار قسم مرتب آوردیم. قسم نخستین در علم اصول، قسم دوم در علم فقه، قسم سیم در علم اخلاق، قسم چهارم در دعا و شرایط آن ...»

انجام [در ۵۲ پ، افتاده. یادداشت نشد].

توضیحات: از این اثر نسخه کهنی به شماره ۱۲۰۸۷ مجلس و نسخه‌ای مورخ ۷۴۱ ق به شماره ۳۶۵۸ در کتابخانه ملی تبریز موجود است (نیز نک: دنج ۸، ص ۱۰۳۳).

۲. اثری در طبیعیات و عجایب‌المخلوقات

از: ناشناس

آغاز [موجود، در ۵۳ر]: «... مرکب بود از نور خورشید و ظلمت ابر و آن رنگ زرد است که از کمال سپیدی اندک مایه به جانب سیاهی آمدست و بر محیط جرم خورشید ...»

انجام: «... و چون رگویی بی‌نماز بر دنبال کشتی نهی باد و زوبعه در آن نیفتد و اما منفعت زن بی‌نماز آنست که هر کجا که او باشد ذراریح بمیرند و اگر دست به مصروع برد ساکن گردد». «تعلیق کتابتی ریز، بی‌ک، بی‌تا [حدود سده هشتم]، در ۷۳ گ، ۲۱ س.»

۲۳۸۵. ترجمه اشارات و تنبیهات

از: ناشناس

آغاز: «سپاس آفریدگار دو جهان را و بخشنده عقل و روان را و درود نیکان و پیغامبران را ...»

انجام: «... پس اگر این علم را فاش کنی و ضایع گردانی و

الله تعالی بینی و بینک و کفی بالله و کیلا و الحمد لله ربّ العالمین و الصلوة و السّلام علی خیر خلقه محمّد و آله الطّیّبین الطّاهرین.»

توضیحات: این متن با مشخصات زیر چاپ شده است:

اشارات و تنبیهات، ترجمه ناشناس، تصحیح احسان یارشاطر، تهران، انجمن آثار ملی، ۱۳۳۲ ش.

نسخ کتابتی، بی‌ک، بی‌تا [حدود سده نهم]، در ۲۵۷ گ، ۱۷

س، قطع بیاضی.

۲۳۸۶. مجموعه

۱. ترجمه اشارات و تنبیهات

از: ناشناس

آغاز: «سپاس آفریدگار دو جهان را و بخشنده عقل و روان را و درود نیکان و پیغامبران را ...»

انجام [در ۱۱۹ پ]: «سپری شد ترجمت کتاب اشارات و تنبیهات به قدر وسع [و] فهم این نویسنده روز پنجشنبه چهاردهم ماه جمادی الاول سنه احدی و ثمانین و ستمایه.»

۲. القوامیة فی اسرار الکلامیة

از: ناشناس (به زبان عربی است و لذا بدان نپرداختیم).

توضیحات: ترجمه اشارات و تنبیهات مندرج در این نسخه در چاپ یارشاطر استفاده شده است.

نسخ کتابتی [نخستین اثر] و ثلث [در دومین اثر]، بی‌ک، مورخ ۶۸۱

ق [در پایان نخستین اثر]، در ۱۲۸ گ، ۲۱ و ۱۸ س.

۲۳۸۷. ترجمه اشارات و تنبیهات

از: ناشناس

آغاز: «سپاس آفریدگار دو جهان را و بخشنده عقل و روان را و درود نیکان و پیغامبران را ...»

انجام: «... پس اگر این علم را فاش کنی و ضایع گردانی خدای میان من و تو. تمام شد ترجمت کتاب اشارات و تنبیهات در روز یکشنبه در غره جمادی الآخر سنه اثنین و ستین و ثمانمایه.»

نستعلیق کتابتی، بی‌ک، مورخ ۸۶۲ ق، در ۱۶۷ گ، ۱۵ س.

۲۴۱۴ مکرر. مجموعه

۱. رساله فی النّفس [عربی]

آغاز: «الحمد لله الذی لایخیب من بابه أمل ... و بعد فهذه رساله حرّرتها فی النّفس و جعلتها ثلثة فصول ...»

انجام [در ۱۷ پ]: «... و ایاکم من المهتدین انه هو البرّ الرحیم

و صَلَّى اللهُ عَلَى مُحَمَّدٍ وَآلِهِ أَجْمَعِينَ. تَمَّتِ الرَّسَالَةُ. رَحْمَتُ
حَقِّ بَادٍ بِرِخْوَانِهَا | كَزْ كَرَمٍ بِخَشْنِهَا بِرِ كَاتِبِ دَعَا. سَنَةِ ٨٩٩ هـ.

٢. جامع القسامين السلطاني

از: حسام بن شمس الدين الخطيب المشتهر بخطابي الجيلاني
أغاز [در ١٩ پ]: «حمد نامحدود و مدح نامعدود مر حضرت
حكيم ودود را كه مطابقت علمش بيان واقع است ... اما بعد
چنين گوید محرر اين سطور و مقرر اين مزبور المحتاج الي
رحمة الله المجيب حسام بن شمس الدين الخطيب المشتهر
بخطابي الجيلاني تغمده الله بغفرانه كه اين رساله ايست
مختصر مشتمل بر فروعى چند از دو قسم رياضى و طبيعى
حكمت كه عجاله الوقت را در تاريخ سنه اربع و ثمانين و
ثمانمائه هجرية ... [براي] سلطان ابوالمظفر بايزيد ... تأليف
كرد ... محتوى بر مقدمه و دو باب و اين رساله را موسوم
گردانيد به جامع القسامين السلطاني و من الله الاعانة ...»

انجام [در ٦١ پ]: «... همه بضاعت خود عرض مى کنند
آنجا | قبول حضرت او تا کدام خواهد بود. ظلّ عالی حضرت
خدايگانی مخلص و مستدام باد بالنون و الصاد.»

٣. الرسالة النظامية

از: محمود عمر حكيم

أغاز [در ٦٢ پ]: «حمدى كه محاسبان عالم و عالمان محاسب
از عدّ و حصر آن عاجزند و ثنابى كه متفكران عاقل ... مى گوید
مخلص ترين دعاگويان محمود عمر حكيم اصلحه الله شانه كه
چون فيض فضل الهى و كمال افضال ربّانى اين مخلص را
از قسم رياضيات بعد تحمّل الاعبا ... نصيبى ارزاني داشت ...
ملك ملوك الوزرا محمد بن ابى سعد الجنيدى ... خواسته آمد
تا به جهت مطالعه [فرزند] وى كتابى تأليف کرده آيد كه نوادر
حساب و غرايب رياضيات را شامل باشد ... و بر بيست و شش
باب مرتب کرده شد و نام وى الرسالة النظامية اتفاق افتاد ...»
انجام: «... از قسمت حاصل شود خطّ نصّ و اين مثل خطّ
اه است والله اعلم و احكم بالحقيقة. و فرغ من كتابته فى
يوم الجمعة شهر الله المبارك شعبان سنة ثمان و عشرين
و ثمانمائه الهجرية و السلم. اللهم اغفر لصاحبه و لكاتبه و
لجميع المؤمنين و المؤمنات و المسلمين و المسلمات برحمتك
يا ارحم الراحمين.»

مورخ ٨٩٩ ق [در آغاز نخستين اثر] و ٨٢٨ ق [در پايان
رسالة سوم].

٢٥٣٩. شرح ايساغوجي

از: ناشناس

أغاز: «الحمد لله الذى فضل نوع الانسان على اجناس
برتبة المنطق الفصيح ... اما بعد چون در حديث نبوى عليه
افضل الصلوات و اكمل التحيات آمده است كه هر امر معتد به
كه ابتدائى او باسم الله ... لاجرم مصنفّ نیز در ابتدائى كتاب بعد
از تيمّن به بسم الله گفت: نحمد الله و معنى حمد نيكويى گفتن
است شخص را بر صفت جميله او اعّم كه آن ... على توفيقه
معنى توفيق در لغت موافق گردانيدن چيزى ست با چيزى
ديگر و در عرف ... و نسأله هداية طريقه بالله تعالى اضافت
كرد مه به جنّت و غير آن تا معلوم شود ...»

انجام: «... وليكن هذا آخر الرسالة فى المنطق يعنى چون
غرض از تأليف اين جا به آخر رسيد پس مى بايد كه اين موضع
آخر رساله باشد در منطق ... كه چون به آخر رسد قادر باشد بر
تأليف برهان و استنباط علوم يقينيه از آن. ختم الله امرنا بالحقّ
و اليمين و عصمنا ... و اغابط المبطلين و الحمد لله اولاً و آخراً
و الصلوة على خاتم النبيين رسولا فاخرا كتبه الحقيير داود بن
مولانا ابراهيم خواجه داود الاصفهاني.»

نستعليق كتابتى داود بن مولانا ابراهيم خواجه داود

الاصفهانى، بى تا [حدود سده دهم]، در ٣٨ گ، ١٧ س.

٢٥٩٢. مجموعه

١. ترجمه ملخص چغمينى

از: محمد بن عمر انداقانى

أغاز: «الحمد لله كفاء افضاله و الصلوة على محمد و آله. چنين
مى گوید دعاگوى مسلمانان محمد بن عمر انداقانى وفقه الله
لتحصيل سعادات دينيه ... كه چون به كرات و مرات دوست
خالص و يار موافق ... زين الدين عمر المنجم از اين ضعيف
التماس كرد كه مى بايد كه كتاب ملخص در هيات از عربى
به پارسى نقل كنى ... چنين گوید مؤلف اين كتاب الامام
الاجل الافضل الاكمل ملك الحكماء سلطان العلماء محمود بن
محمد بن عمر الچغمينى جزاه الله كه اين كتاب را در هيات
تصنيف كردم تا تذكره باشد علما را بعد از من و نگاه داشتيم
در وى ايجاز ...»

انجام [در ٤٤ پ]: «... تا باز آنجا رسد و ظاهر ترين اوضاع هلال
است ليكن رؤيت هلال مختلف شود به اختلاف مساكن.»

۲. الرسالة المعينية

از: نصیرالدین محمد طوسی

آغاز [در ۴۶ پ]: «سپاس و ستایش حضرت ذوالجلالی را که انوار دقایق حکمت او از هر ذره‌ای از ذرات کاینات عالم تابان است ... تا محرر این سواد شرف مجاورت خدمت مجلس عالی شهنشاه عالم ... عبدالرحیم بن ابی منصور خلد الله ملکه و ضاعف قدره یافته است ... خدمت پادشاه زاده جهان ... و اشرف ایران ابوالشمس بن عبدالرحیم [یافته] ... به تحریر این مختصر ابتدا کرده آمد و آن را الرسالة المعینیة نام نهاده شد ...»

انجام [در ۱۵۱ ر]: «... از شرح علم هیأت بر سبیل اجمال به تقدیم رسید رساله را برین فصل و مقاله ختم کنیم و بالله التوفیق و العصمة، فرغ من تسوید هذه النسخة علی سبیل الاستعجال عبدالمؤمن بن نصرالله المنشی السمرقندی احسن الله احواله فی تاریخ سنة خمس عشر و ثمانیة.»

۳. حل مشکلات معینیة

از: نصیرالدین محمد طوسی

آغاز [در ۱۵۲ پ]: «چون عنایت ربانی حجاب انتظار از پیش چهره مراد محرر این سواد برداشت و سعادت خدمت پادشاه زاده ایران ...»

انجام [در ۱۶۶ پ]: «... به سوی مغرب و خط بر سمت کشیدیم چنانکه در شکل ظاهر است. والله اعلم بالصواب و الیه المرجع و المآب.»

۴. بیست باب اسطرلاب

از: نصیرالدین محمد طوسی

آغاز [در ۱۶۸ پ]: «این مختصر بیست در معرفت اسطرلاب مشتمل بر بیست باب. باب اول: در القاب آلات و خطوط و دوائر اسطرلاب. آنچه علاقه در وی است حلقه بود ...»

انجام: «... دران اشتباه نیفتد او را درین باب کفایت باشد. اینست تمامی سخن در معرفت اسطرلاب والله اعلم بالصواب.»
نستعلیق کتابتی عبدالمؤمن بن نصرالله المنشی السمرقندی، مورخ ۸۱۵ ق [در پایان اثر دوم]، ۲۰۴ گ، ۱۵ س، با جدول سه تحریر، با سرلوحه کتیبه‌ای در آغاز هر اثر.

۲۷۷۰. کتاب فی اسرار النیرین

از: ناشناس

آغاز: «سپاس آن خدای را کی پاکست از همه عیب‌ها و

ستایش مر او را کی منزّه است از همه نقص‌ها و درود بر روان پاکان و برگزیدگان علی الخصوص بر روان انبیا علیهم السلام کی بهترین خلائق بوده‌اند و رحمت بر روان سیف ذی یزن کی پادشاه یمن بود [به] سبب منازعت خصم از ملک بیفتاد هفت سال در اطراف ملک عرب سرگردان می گشت ...»

انجام: «... از آن سنگ خرد کند و در شراب به کسی دهد البته عربده کند و اگر آن سنگ بر دنبال خر بندند هرگز بانگ نکند. تمت بعون الله و حسن توفیقه فی اواخر جمیدی الآخر سنه احد ... و ستمایه بفرخی و پیروزی و بهروزی سال بر سیصد ... [محو شدگی] هجرت سیدالمرسلین و قاید الغر المحجلین محمد بن عبدالله صلی الله علیه و علی آله الطاهرین.»

توضیحات: در طلسمات و علوم غریبه است. عنوان اثر برگرفته از این عبارت در پشت نسخه است: «کتاب اسرار النیرین من تصانیف فرید الدهر و وحید العصر الامام المتقدم سیدالبشر ذوانا» علیه السلام من انبیا السالف فی زمان دور الشمس من زمانه الی ایامنا ۳۸۷۵ سنه.»

ثلث کتابتی بی‌ک، مورخ ششصد و ... و یک^۱، در ۱۷۶ گ، ۲۵ س.

۳۲۸۴. مجموعه

۱. شهنشاهنامه

از: میرزا قاسم گونابادی

آغاز [در گ ۱ ر]: «بصر بی سیر جمالت ببرد [؟] | بهرجا فتد دیده نزدیک و دور | تویی کرده این جا و آنجا ظهور | نشانی ز هستی در این دیر نیست | تویی هست و هستی ده و غیر نیست ...»

انجام [بی‌انجامه، گ ص ۱۶۱ ر]: «کتب‌خانه دین و ایمان ما | از این پنج دارد رواج و بقا | به بازوی این پنج قدسی مآب | توان تافتن پنجه آفتاب.»
توضیحات: در ستایش شاه اسمعیل صفوی است.

۲. تمرنامه

از: هاتفی

آغاز [گ ۱ پ، در حاشیه]: «بنام خدایی که فکر و خرد | نیارد که با کنه او پی برد ...»

انجام [در گ ۱۶۶ ر]: «... الهی چو این نقش فرخ‌نهاد | به آخر رسید آخرش خیر باد. تمام شد کتاب تمرنامه مولانا عبدالله

۱۱. عدد دهگان حذف شده است.

هاتفی بعون الله و حسن توفيقه و الصلوة و السلام على محمد خاتم النبیین و آله الطاهرين الطيبين و سلم تسليمًا دایماً ابداً کثیراً کثیراً.»

۳. ساقی نامه

از: حافظ شیرازی

آغاز [گ ۱۶۱ پ متن]: «سر فتنه دارد دگر روزگار | من و مستی و فتنه چشم یار ...»

انجام [در ۱۶۵ پ]: «بده تا به رویت گشایند باز | در کامرانی و عمر دراز.»

۴. ساقی نامه

از: باباحیدر کلوج

آغاز: «منه دل بر این کهنه دیر خراب | که بر آب دارد بنا چون حباب | مکن جا درین کاخ بنیادپست | که جای دگر غیر از این جای هست ...»

نستعلیق خوش سده نهم یا دهم، در ۱۶۷ گ، ۱۴ سطر متن و ۱۸ سطر [بیت ۹] حاشیه، مجدول، سه ستونی به صورت متن و حاشیه [متن یک اثر و حاشیه یک اثر]، دارای یک مجلس نبرد نسبتاً زیبا به سبک صفوی در ۱۲۹ ر، سرلوحه به سبک دو صفحه ای شیوه صفوی سده دهم که نخستین صفحه افتاده است، جدول میانه متن و حاشیه در همه صفحات و همچنین سرفصل ها و لچکی ها همگی مذهب است.

۳۴۸۷. مجموعه

دارای دو اثر با دو خط مختلف که یک جا جلد شده اند:

۱. موافق المرافق

از: ابن الجوزی (مورخ ۶۸۳ ق؛ عربی، که بیرون از گفت و گوی ماست).

۲. نسائم الاسحار من لطائم الاخبار

از: رشیدالدین وطواط

آغاز [موجود در گ ۵۶ ر]: «... استجماع رسایل نجات آن جهانی

از سایر مخلوقات مخصوص گردانید و نوع او را نیز از تفاوتی فراوان درین حلیت و خاصیت خالی نگذاشت ... به قر دولت ... السلطان بن السلطان ابوسعید بهادرخان ... خواجه عدیم مثل بی نظیر نصره الدین صاین وزیر عادل ... و برسم کتب خانه معمور و اسم ذکر همایون مخدومی این تاریخ بنسایم الاسحار من لطائم الاخبار معنون گردانید ...»

انجام [بی انجامه، در گ ۱۱۳ ر]: «... وزرا [ی] سابق صبح آفتاب وجود این دستور نامور بوده اند و کبر [ی] لاحق شفق خورشید بقا [ی] او کی از افول و غروب مصون و مأمون باد خواهند بود. جهان زو یادگار کس مماناد | جزو منشور دولت کس مخواناد. و یرحم الله عبداً قال آمینا.»

تعلیق کتابتی بی کا، بی تا [حدود سده نهم]، از ۵۶ ر تا ۱۱۳ ر، ۱۵ س، از آغاز اندکی در دیباجه افتادگی دارد.

منابع:

– ادبیات فارسی بر مبنای تألیف استوری (۲ ج)، یو.ا. برگل ترجمه فارسی یحیی آرین پور و سیروس ایزدی و کریم کشاورز به تحریر احمد منزوی، تهران: مؤسسه مطالعات و تحقیقات فرهنگی، ۱۳۶۲ ش.

– فهرست کتاب های خطی کتابخانه مجلس سنا (ج ۱)، محمدتقی دانش پژوه و بهاءالدین علمی انواری، تهران، ۱۳۵۵ ش.

– فهرستواره دست نوشته های ایران (دنا، ۱۲ ج)، مصطفی درایتی، تهران: کتابخانه، موزه و مرکز اسناد مجلس شورای اسلامی.

– دفتر کتابخانه ایاصوفیه، استانبول، محمودبک مطبعه سی، ۱۳۰۴ ق.

– فهرست متون حروفیه، عبدالباقی گولپینارلی، ترجمه توفیق ه سبحانی، تهران: وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، ۱۳۷۴ ش.

– فهرست نسخه های خطی فارسی (۷ ج)، احمد منزوی، تهران، مؤسسه فرهنگی منطقه ای، ۱۳۴۸-۱۳۵۳.

